

FRA "RET OG VRANG
- OM MENNESKERETTIGHEDENE"
AF JEPPE VILADSEN

Fra postulat til praksis - menneskerettighedernes historie

»FN's Menneskerettighedserklæring er den målestok, med hvilken vi måler menneskelige fremskridt«.

Kofi Annan, FN's generalsekretær 1996-2006

»At alle mennesker er skabt lige, er ikke selvindlysende, og det kan heller ikke bevises. Vi nærer imidlertid den opfattelse, fordi frihed kun er mulig blandt ligemænd, og vi tror, at glæder og fornøjelser ved et frit samvær bør foretrækkes frem for de tvivlsomme glæder ved dominans. Dette er et spørgsmål om holdning, ikke om sandhed«.

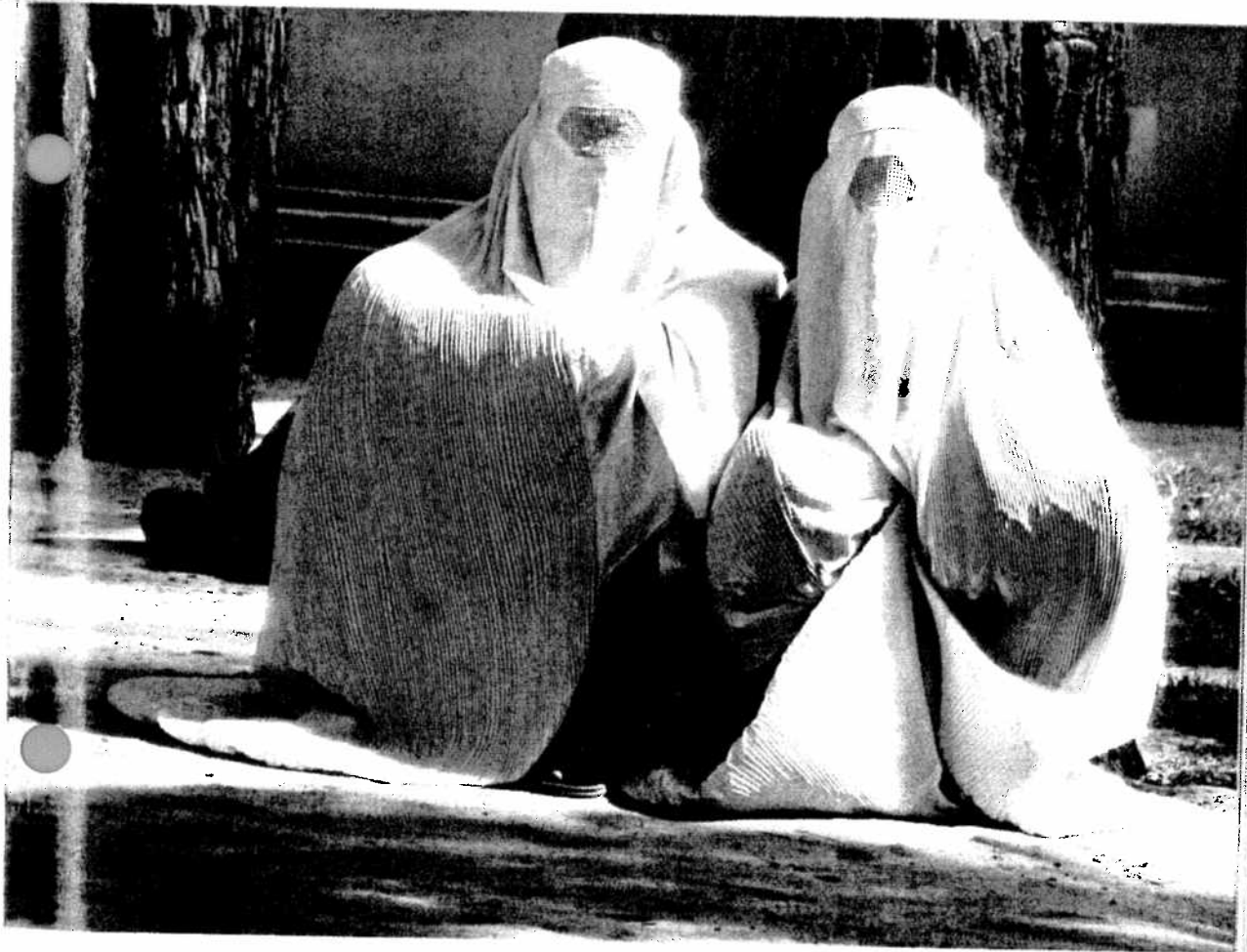
Filosof Hannah Arendt i bogen Men in Dark Times fra 1968

Historien om menneskerettighederne er historien om, hvordan mennesker igennem århundreder har fået tildelt – eller mere præcist tilkæmpet sig – stadig flere og mere omfattende rettigheder. En gradvis ekspansion af rettigheder, der har sikret borgerne selvbestemmelse, indflydelse og beskyttelse mod overgreb – fra staten, arbejdspladsen, markedet og hinanden.

Navnlig siden Anden Verdenskrig er menneskerettighederne tonet frem som den måske vigtigste hjørnesteen i international politik – ikke ud af det blå, men som et resultat af individers, organisationers og politiske partiers langvarige kamp.

Menneskerettighederne kan i dag beskrives som en lovenes lov, der sætter standarder for, hvad andre love som minimum bør indeholde. En slags moralsk mindstestandard, der angiver mindstekrav til de love, der vedtages i et samfund. F.eks. at ingen må udsættes for tortur, og at enhver har ret til tanke- og religionsfrihed. Kernen i menneskerettighederne er beskyttelsen af den personlige værdighed, friheden til at tro og tale, som man vil, og i det hele taget retten til at handle og udfolde sig, som man ønsker det. Så længe det ikke støder sammen med andre menneskers tilsvarende ret.

Det særlige ved menneskerettighederne er imidlertid ikke, at de udstyrer mennesker med

En af de mere stabile perioder i Afghanistans kaotiske historie var tiden fra 1996 til 2001 under det fundamentalistiske islamistiske Taleban-styre, der indførte meget strikse religiøse regler med massiv undertrykkelse til følge. Især for kvinderne, som ikke måtte uddanne sig, deltage i det offentlige liv, og som, hvis de skulle uden for hjemmet, var tvunget til at ikklæde sig burka, der dækker hele kroppen og ansigtet.

rettigheder. Enkeltpersoner og samfundsgrupper har til alle tider haft rettigheder, men tidligere har der i vidt omfang været tale om særrettigheder, f.eks. særlige rettigheder for kirken eller for adelen. Det specielle ved menneskerettighederne er, at de gælder alle. Det er rettigheder, som mennesket har alene i sin egenskab af at være menneske – uanset vedkommendes race, religion, køn, slægt osv.

Tre ting karakteriserer menneskerettighederne: De er *universelle*, de er *individuelle*, og de tager udgangspunkt i *lighedstanken*.

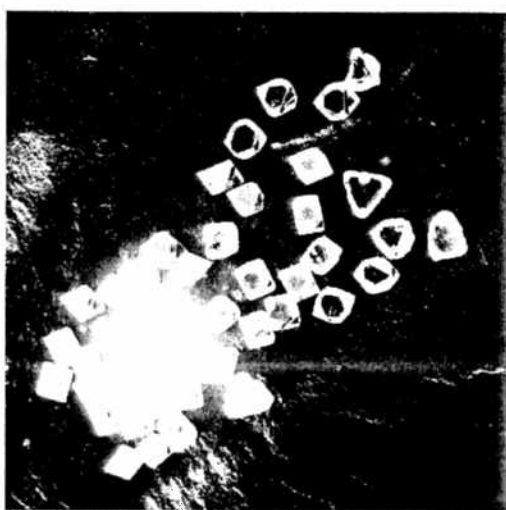
At de er universelle betyder, at de gælder for alle mennesker, til alle tider og alle vegne – de er ikke forbeholdt særligt udvalgte grupper i samfundet.

At de er individuelle, handler om, at rettighederne er medfødte og gælder hvert enkelt menneske. Der er ikke som tidligere tale om privilegier, man har i kraft af sin familie, sin stand eller sit embede.

Endelig bygger menneskerettighederne på forestillingen om, at mennesker er lige. Det betyder, at ingen som udgangspunkt er sikret særlige privilegier via lovgivningen. I Danmark har menneskerettighederne, efterhånden som de er blevet en del af den praktiske politik, bidraget til at udligne forskellene i samfundet. Grupper som kvinder, børn, ældre og fattige, der tidligere havde færre rettigheder, er gradvist blevet omfattet af den samme rettighedsbeskyttelse som

Ganske vist kan Rusland sammen med en stribe af de nye stater, der skød frem efter Sovjetunionens opløsning, glæde sig over på papiret at være demokratier, men i praksis kniber det med at overholde selv basale menneskerettigheder.

I afrikanske lande som Angola og Sierra Leone er millionindtægter fra diamanter blevet brugt til at finansiere årelange blodige borgerkrige – heraf navnet 'bloddiamanter'.

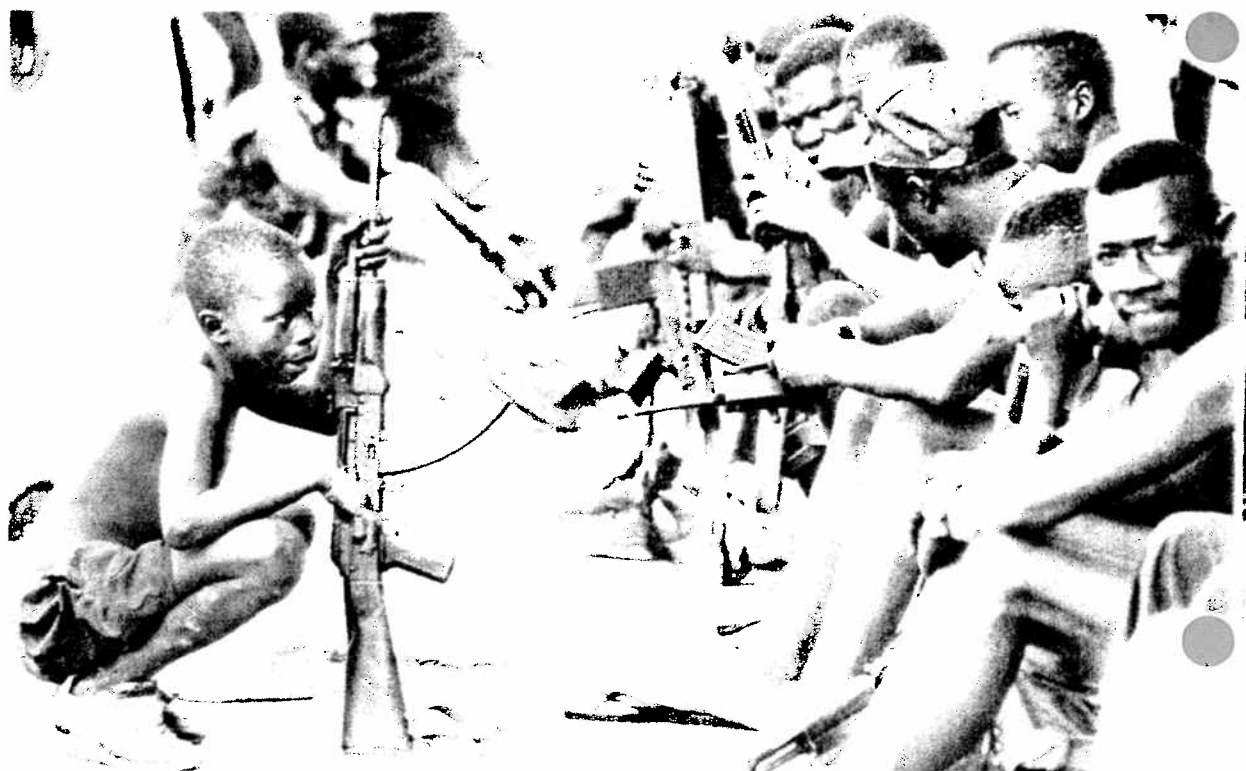

samfundets top: adelens og senere borgerskabets mænd.

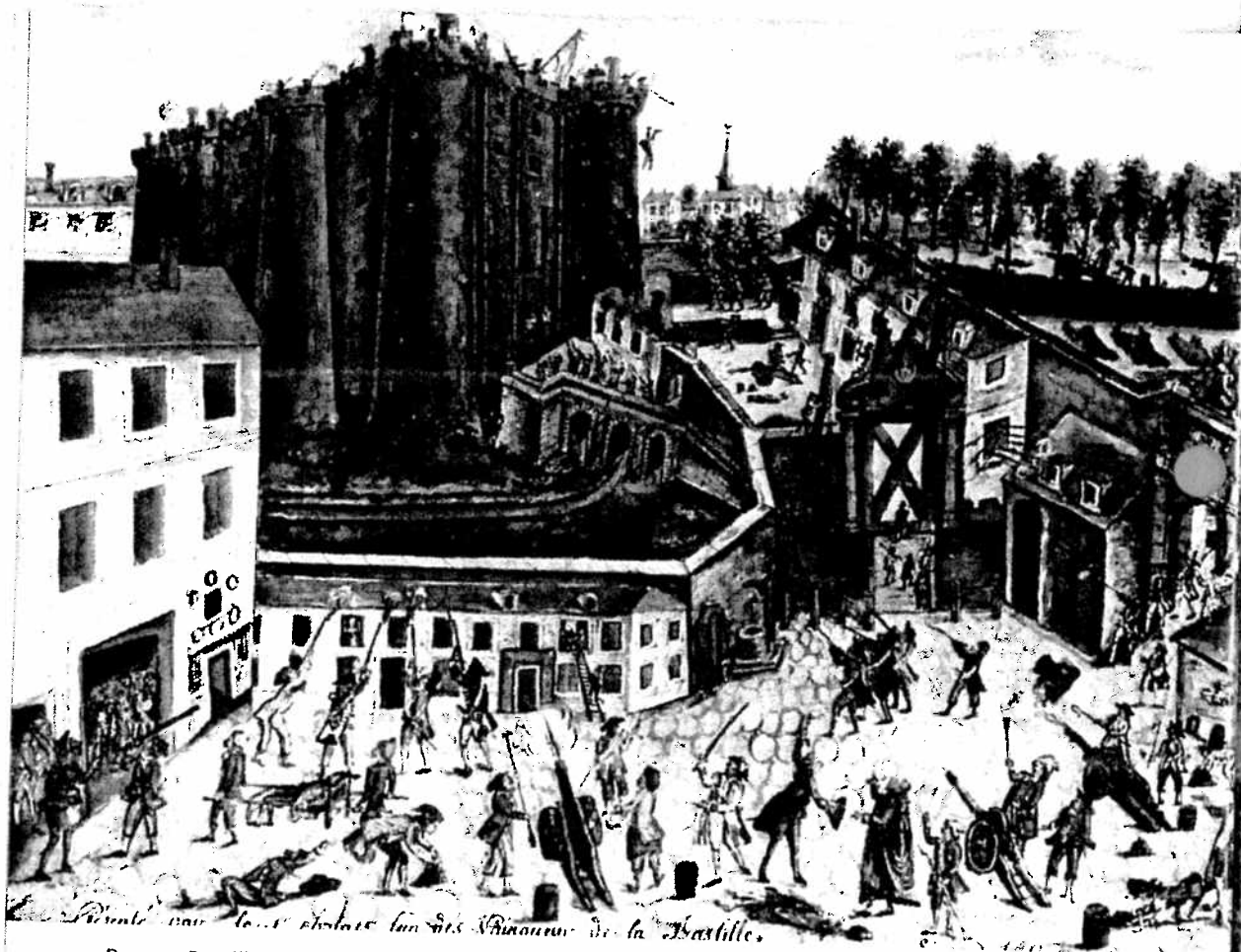
F.eks. fik kvinder og tjenestefolk i 1915 efter årtiers kamp stemmeret på linje med borgerskabets mænd. Før da havde kun ca. 14 % af befolkningen ret til at stemme, mens kvinder, fattige, kriminelle og tjenestefolk var frataget stemmeretten på linje med en række andre basale rettigheder. Først i 1953 blev alle myndige personer tildelt stemmeret, og myndighedsgrænsen blev ved samme lejlighed sat ned fra 25 til 23 år.

I de senere år har især barnets rettigheder fået større opmærksomhed, blandt andet med Danmarks tilslutning til FN's Børnekonvention i 1991, der har givet barnet en række juridiske, sociale og økonomiske rettigheder, og med afskaffelsen af revselsesretten i 1997

I mange, især afrikanske, lande begås der ikke bare overgreb mod børn, men børn er selv som børnesoldater tvunget til at begå overgreb på civilbefolkningen. Her ses en børnesoldat fra Sierra Leone i det vestlige Afrika.

Borgen Bastille Saint-Antoine i Paris, som blev stormet af pariserne 14. juli 1789, er blevet symbol på Den Franske Revolution. Stormen mod Bastillen har lagt navn og dato til Frankrigs nationaldag, Bastilledagen.

der gjorde det forbudt for forældre at slå deres børn.

Menneskeret og demokrati

Overtrædelser af menneskerettighederne forbindes ofte med diktaturer og tyranniske regimer, der undertrykker deres befolkninger, men faktisk kan borgerkrig og stater i opløsning virke mindst lige så undergravende på opretholdelsen af menneskerettigheder, dvs. samfund uden nogen effektiv statsmagt til at holde sammen på landet. Sådanne har situationen f.eks. været i lange stræk af Afghanistans historie. Statens magtmonopol har været op-

løst, og magten har været fordelt ud på konkurrerende regionale militser. Resultatet har været årtier, hvor krig, overgreb, sult og fattigdom har været vilkårene for den almindelige befolkning.

Et andet eksempel på et land i opløsning er Angola, hvor næsten 30 års borgerkrig og anarkilignende tilstande har kostet mellem en halv og en hel million mennesker livet, fordrevet 4,5 millioner mennesker fra deres hjem og betydet overtrædelser af næsten enhver tænkelig menneskeret, indtil der i 2002 blev indgået en spinkel fredsaftale mellem landets stridende parter.

4. juli 1776 blev der sat den sidste underskrift på Den Amerikanske Uafhængighedserklæring i Philadelphia. Underskriverne var guvernørerne fra 13 britiske kolonier i Nordamerika, og disse kolonier dannede grundlaget for det, der i 1787 skulle blive Amerikas Forenede Stater, USA.

DECLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN

Décrité par l'Assemblée Nationale dans les séances des 20, 21, 23, 24 et 26 août 1789. Acceptés par le Roi

PRÉAMBULE

LES représentants du peuple Français constitués en Assemblée nationale, considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de l'homme sont les seules causes des malheurs publics et de la corruption des gouvernements ont résolu d'exposer dans une déclaration solennelle, les droits naturels, inhérents et sacrés de l'homme, afin que cette déclaration, constamment présente à tous les membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs, afin que les actes du pouvoir législatif et ceux du pouvoir exécutif, pouvant être à chaque instant comparés avec le but de tout gouvernement politique, en soient plus respectés; afin que les réclamations des citoyens, fondées désormais sur des principes simples et incontestables, tournent toujours au maintien de la constitution et du bonheur de tous.

EN conséquence, l'Assemblée nationale reconnaît et déclare, en présence et sous les auspices de l'Être suprême les droits suivants de l'homme et du citoyen.

ARTICLE PREMIER

LES hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits; les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.

II

Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme; ces droits sont la liberté, la propriété, la sûreté, et la résistance à l'oppression.

III

Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation, nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.

IV

La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui. L'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres membres de la société la jouissance de ces mêmes droits; ces bornes ne peuvent être déterminées que par la loi.

La loi n'a le droit de défendre que les actions nuisibles à la société. Tout ce qui n'est pas défendu par la loi ne peut être empêché, et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elle n'ordonne pas.

V

La loi est l'expression de la volonté générale; tous les citoyens ont droit de concourir personnellement, ou par leurs représentants, à sa formation; elle doit être la même pour tous, soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse. Tous les citoyens étant égaux à ses yeux, sont également admissibles à toutes dignités, places et emplois publics, selon leur capacité, et sans autres distinctions que celles de leurs

vertus et de leurs talents

VII

NUL homme ne peut être accusé, arrêté ni détenu que dans les cas déterminés par la loi, et selon les formes qu'elle a prescrites, ceux qui sollicitent, expédient, exécutent ou font exécuter des ordres arbitraires, doivent être punis; mais tout citoyen appelé ou saisi en vertu de la loi, doit obéir à l'instant, il ne peut être puni que par la loi, et nul ne peut être puni qu'un crime ait été déclaré coupable, s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne doit être sévèrement réprimée par la loi.

VIII

LA loi ne doit établir que des peines strictes et équitables, nul ne peut être puni qu'un crime ait été déclaré coupable, et nul ne peut être puni qu'un crime ait été déclaré coupable, et nul ne peut être puni qu'un crime ait été déclaré coupable.

IX

TOUT homme étant présumé innocent jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable, s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne doit être sévèrement réprimée par la loi.

X

NUL ne doit être inquiété pour ses opinions, mêmes religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la loi.

XI

LA libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'homme; tout citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement: sans à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la loi.

XII

LA garantie des droits de l'homme et du citoyen nécessite une force publique; cette force est donc instituée pour l'intérêt de tous, et non pour l'utilité particulière de ceux à qui elle est confiée.

XIII

Pour l'entretien de la force publique, et pour les dépenses d'administration, une contribution commune est indispensable; elle doit être également répartie entre les citoyens en raison de leurs facultés.

XIV

LES citoyens ont le droit de constater par eux-mêmes ou par leurs représentants, la nécessité de la contribution publique, de la consentir librement, d'en suivre l'emploi, et d'en déterminer la quotité, l'assiette, le recouvrement et la durée.

XV

LA société a le droit de demander compte à tout agent public de son administration.

XVI

TOUTE société, dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution.

XVII

LES propriétés étant un droit inviolable et sacré, nul ne peut en être privé; si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment, et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.

Den franske Erklæringen om menneskets og borgernes rettigheder fra 1789 lignede Den Amerikanske Uafhængighedserklæring, da de begge lagde vægt på det enkelte menneskes værdi og ret til frihed.

Somalia og Sierra Leone er andre stater, som i lange perioder har været overladt til kaos uden en effektiv statsmagt, og hvor resultatet har været virkelig gru og ekstreme overgreb.

Demokrati er en forudsætning for, at man kan tale om menneskerettigheder i et land, dvs. at folk har ret til at stemme, lade sig vælge, danne partier og indgå i regeringen. Men demokrati er i sig selv ikke en tilstrækkelig betingelse for, at menneskerettighederne bliver overholdt. Både fordi der også i demokratier sker krænkelse af menneskerettigheder, og fordi demokratiske valg ikke i sig selv er nok – demokratiet er nødt til at udfolde sig efter nogle bestemte spilleregler, som sikrer individet grundlæggende rettigheder og beskytter mindretallene mod det politiske flertals overherredømme. F.eks. et uafhængigt retssystem, domstolskontrol og en klar adskillelse af den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt. Er disse ting ikke på plads, risikerer man et majoritetsstyre, der ganske vist er demokratisk i den forstand, at flertallet bestemmer, men hvor samfundets mindretal ikke er sikret beskyttelse mod majoriteten. Det har man f.eks. set i Rusland og en række af de nye stater, som skød frem efter opløsningen af Sovjetunionen. På papiret er de demokratier, men i realiteten er der tale om majoritetsstyrelser, hvor der bliver begået massive overgreb på mindretallenes rettigheder.

De tidlige rettigheder

Menneskerettighederne går mange hundrede år tilbage. De bliver normalt regnet for at være et barn af oplysningstiden i 1700-tallet, men man kan faktisk spore forestillinger om, at mennesket fødes med visse iboende, umistelige rettigheder helt tilbage til oldtidens Grækenland omkring 400 f.vt.

Oplysningstænkningen tog udgangspunkt i den såkaldte naturret og dens tro på, at mennesket har nogle umistelige, medfødte rettigheder, som hverken stat, konge eller herremand kan gøre indhug i. Et andet vigtigt element var troen på den menneskelige fornuft. De fremtidsoptimistiske oplysningstænkere var overbeviste om, at vejen til et bedre samfund gik over at oplyse borgerne, så overtro og fordomme blev udryddet. Det var ud af denne tankegang, at det demokratiske ideal om, at alle mennesker er i stand til at deltage i og forbedre det samfund, de er en del af, opstod.

Blandt menneskerettighedernes fædre er den engelske filosof John Locke, der i skriftet *To afhandlinger om regering* fra 1690 hævder, at det er statens opgave at sikre menneskers liv, frihed, sundhed og den ejendom, de selv har skabt. Hvis en regering ikke kan det, har folket ret til at afsætte den. Denne forestilling om en samfundspagt, efter hvilken folket ved en uskreven kontrakt har overladt magten til en regent, der så til gengæld skal respektere visse grundlæggende rettigheder, danner grundlag for de politiske og borgerlige rettigheder.

I 1700-tallet videreudviklede liberale tænkere som James Mill og Jeremy Bentham rettighedstænkningen. Det gjorde de dog ikke ud fra idéen om en social kontrakt, eller at mennesket har nogle naturlige rettigheder, men med udgangspunkt i opfattelsen af, at mennesket er motiveret ud fra egeninteresser og nyttemaksimering. Da denne grundlæggende motivering også gælder samfundets top, kan en social kontrakt, der bygger på tillid, aldrig give en tilstrækkelig beskyttelse mod magtmisbrug og griskhed hos magthaverne. Det kan ifølge liberalfilosofferne kun indførelse af demokrati, hvor der er ytringsfrihed, afholdes hemmelige, regelmæssige valg, og magten er delt i henholdsvis en lovgivende, en udøvende og en dømmende magt. Sådan får borgerne ifølge Bentham og Mill sikret den bedste overensstemmelse mellem de politiske beslutninger og samfundets generelle interesser.

Det var idéer som disse, det fremvoksende borgerskab i de europæiske byer fandt inspi-

ration i. De begyndte – i Frankrig i løbet af 1700-tallet og efterfølgende i en række andre europæiske lande – at luften deres utilfredshed med deres manglende handlefrihed og politiske indflydelse. Det nye liberale borgerskab begyndte at stille krav til de enevældige europæiske regimer om, at der skulle fastlægges visse grundlæggende rettigheder, blandt andet lighed for loven, større økonomisk selvbestemmelse samt tros-, ytrings- og organisationsfrihed.

Langt op i 1700-tallet var menneskerettighederne dog først og fremmest et filosofisk tankesæt uden stor praktisk betydning. Først med nationalstaternes og demokratiets fremvækst i 17-1800-tallet blev menneskerettighedsteoriene omsat til praktisk virkelighed i form af forfatningssikrede grundrettigheder. Forbillederne for dette fandt man i de første frie forfatninger, nemlig Den Amerikanske Uafhængighedserklæring fra 1776 og den franske Erklæring om menneskets og borgernes rettigheder fra 1789, der som de første dokumenter omsatte menneskeretstanken til konkrete politiske målsætninger. Disse to dokumenter regnes i dag blandt de vigtigste i menneskets historie.

Den Amerikanske Uafhængighedserklæring var banebrydende, da den var den første samlede formulering af menneskerettigheder, og fordi det var med den som udgangspunkt, at den amerikanske stat blev dannet. USA var hermed det første eksempel på en stat, der blev opbygget ud fra menneskerettighederne.

Den Franske Menneskerettelserklæring var et direkte resul-

Grundlæggelsen af Forenede Nationer (FN) 24. oktober 1945 har haft enorm betydning for udbredelsen af menneskerettighederne. FN blev oprettet med det formål at skabe en ramme for samarbejde mellem verdens stater om at opretholde fred og sikkerhed.

THE UNIVERSAL DECLARATION of Human Rights

I 1948 vedtog 48 af FN's dengang kun 56 medlemsstater Verdenserklæringen om Menneskerettighederne, som mange senere konventioner om menneskerettigheder tager udgangspunkt i, blandt andet Den Europæiske Menneskerettighedskonvention.

at af borgernes utilfredshed med den enevældige kongemagt og aristokratiets magt og privilegier. Erklæringen blev vedtaget af Nationalforsamlingen kort efter udbruddet af Den Franske Revolution i 1789. Den lagde vægt på, at rettighederne udspringer af den menneskelige natur og derfor gælder for alle og er umistelige.

I såvel Frankrig som USA var de lige rettigheder dog stadig forbeholdt et udsnit af borgerne. Således var både kvinder, ubemidlede, slaver og indianere fortsat uden for 'det gode selskab' i USA, mens det i Frankrig gjaldt kvinderne og de fattige. Der kom til at gå lang tid, før de nationale og selektive borgerrettigheder blev til egentlige menneskerettigheder for alle samfundets borgere.

Et globalt dokument
Menneskerettighedernes udbredelse tog for alvor fart i den sidste del af 1900-tallet. Menneskerettighederne

har oplevet en voldsom global ekspansion siden Anden Verdenskrig, og mange anser i dag menneskerettighederne for at være vor tids vigtigste politiske værdisystem. Udbredelsen af menneskerettighederne knytter sig tæt til dannelsen af Forenede Nationer (FN), der blev skabt med det hovedformål at forhindre en verdenskrig i nogensinde igen at opstå.

Mere end noget andet har vedtagelsen af FN's *Verdenserklæring om Menneskerettighederne* fra 1948 været med til at skabe en bevidsthed om respekten for mennesket og dets

umistelige rettigheder. Mange betragter dette dokument som det mest betydningsfulde manifest i det 20. århundrede.

Erklæringen blev til som en reaktion på de grusomme overgreb på civilbefolkningerne under Anden Verdenskrig. Ikke mindst nazisternes Holocaust, der især huskes for de omfattende jødeudryddelser, men som også omfattede nedslagtninger af sigøjnere, homoseksuelle, handicappede og politiske modstandere. Med erfaringerne fra Nazi-Tyskland og det fascistiske Italien i frisk erindring var det klart, at demokrati alene ikke yder en

---

FN's Menneskerettighedserklæring blev til for at undgå en gentagelse af de massive overgreb på civilbefolkningerne under Anden Verdenskrig, ikke mindst nazisternes Holocaust. På billedet ses børn i en af nazisternes koncentrationslejre.

tilstrækkelig garanti for individernes liv og frihed. Det stod også klart, at den hidtidige retsorden, der byggede på suveræne stater, ikke slog til. For når det var muligt i Tyskland at gøre det af med millioner af sine egne borgere, måtte den eksisterende retsorden med dens forbud mod at blande sig i suveræne staters anliggender være mangelfuld.

Man ønskede derfor at etablere en universel ret, dvs. en ret, der rækker ud over den enkelte stats ledelse, for at sikre borgernes fundamentale rettigheder. Og netop det er en vigtig pointe med Menneskerettighedserklæringen: Den løser menneskerettighederne fra staten og breder dem ud til at omfatte alle mennesker.

Før menneskerettighedserklæringen kom, var menneskets rettigheder noget, staten tog sig af. Det var statens ansvar. Med FN-erklæringen er menneskerettighederne blevet et universelt anliggende – de er ikke længere kun sikret nationalt, men også globalt. Selv om Verdenserklæringen kun tildeler folk rettigheder på papiret, da der kun i begrænset omfang er knyttet myndigheder til, som kan håndhæve, at rettighederne bliver overholdt, er det alligevel vanskeligt at overvurdere betydningen af Verdenserklæringen. Den har ikke alene dannet grundlag for vedtagelsen af en række efterfølgende menneskerettighedskonventioner under FN, der vedrører specifikke menneskerettighedsområder, f.eks. *Konventionen om afskaffelse af racediskrimination* fra 1965, *Konventionen mod diskrimination af kvinder* fra 1979 og *Konventionen om barnets rettigheder* fra 1989, den har også været grundlaget for *Den Europæiske Menneskerettighedskonvention* og de øvrige regionale menneskerettighedskonventioner. Desuden har den sat sit præg på en lang række landes grundlove, når de er blevet revideret, idet de er blevet formuleret, så de er i overensstemmelse med principperne i Menneskerettighedserklæringen.

Derudover har FN-erklæringen betydet en udvidelse af rettighedsbegrebet, fordi den har flyttet fokus fra individernes frihed og lighed til det bredere begreb 'værdighed'. Som der står i erklæringens artikel 1: "Alle

mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder. De er udstyret med fornuft og samvittighed, og de bør handle mod hverandre i en broderskabets ånd«.

Man kan selvfølgelig diskutere, præcis hvad det vil sige at være født »i værdighed«, men det breder rettighedstanken ud til at handle om at sikre respekten for det enkelte menneskes liv, dvs. skabe vilkår, der udelukker enhver form for undertrykkelse, uværdig og umenneskelig behandling.

Menneskerettighedernes globale ekspansion

Perioden under Den Kolde Krig var præget af to konkurrerende menneskerettighedsopfattelser: den socialistiske og den kapitalistiske. Mens den socialistiske opfattelse prioriterede sociale og økonomiske rettigheder, f.eks. ret til bolig og arbejde, satte den kapitalistiske opfattelse de borgerlige og politiske rettigheder øverst, såsom frie valg og ytringsfrihed. Da FN skulle følge op på Verdenserklæringen med en menneskerettighedskonvention i 1966, endte medlemsstaterne på grund af uenighed mellem Østblokken og Vestblokken med at vedtage to menneskerettighedskonventioner: den ene om borgerlige og politiske rettigheder, den anden om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder – i stedet for den samlede menneskerettighedskonvention, der ellers havde været planen.

Den globale todeling mellem øst og vest var også skyld i, at det i store dele af verden var umuligt for FN at gribe ind, selv om der fandt grove menneskerettighedskrænkelser sted. Kun i meget grove tilfælde for lande uden tætte bånd til hverken USA eller Sovjetunionen kunne man enes om at sætte overtrædelser af menneskerettighederne på dags-

Den 45,9 km lange Berlinmur blev rejst i 1961 tværs gennem Berlin og stod frem til 1989 som det synlige bevis på adskillelsen mellem Øst og Vest, herunder de to blokkes forskellige opfattelser af menneskerettighederne. Over 100 mennesker blev dræbt under forsøget på at krydse grænsen.